

ՏԵՐՏԵՐԻՆ ՈՒԽՏԸ

Ամբողջ գիւղին մէջ անոր պէս կտրիճ մը չի կար:
Թորոսենց Ակոբը, ճհ, եաման, եաման:

Երբ գիւղին մէջէն կ'անցնէր իր աշխէտ ձիուն վրայ
նստած, հրացանը կռնակը և աջ ձեռքին մէջ սանձը
ժողված խրոխտաբար, լայն իրանը ձիուն գաւակին
վրայ շիպ շիտակ,—ամենքն ալ իրարու ցոյց կուտային
ղինքը սքանչացման ու հպարտութեան շեշտով մը.

—Աստուած արեւը պահէ:

Իրաւ ալ, Աստուած կը լսէր գեղջուկներուն մաղ-
թանքին: Ոչ ոք Ակոբին պէս արկածալից կեանք մը կը
վարէր: Քսան անգամ քիչ էր մնացեր որ մեռնէր, և
բսան անգամուն ալ ազատեր էր: Իր կեանքը անհատ-
նում շարք մըն էր եղած, մատաղագոյն տարիքէն,
հրացանի գնտակներու փոխանակութեան, վտանգաւոր
որսորդութեանց, բէժիի դէտերու հետ անվերջանալի
կռիւններու, լեռներու վրայ և անտառներու խորը:

Գիւղական ու լեռնական կեանքի կատարեալ ու
անխառն տիպար մը, այդ Թորոսենց Ակոբը: Ինքը ու-
նեոր ընտանիքի զաւակ, գիւղին վարժարանին մէջ բա-
ւական ուսում ստացած, այնպէս որ իր շրջանակին
մէջ «ուսումնական» երիտասարդի համբաւ կը վայելէր,
ամեն բան թողեր ու իր բնազդներուն ետեւէն վազեր
էր: Բարձրահասակ շղուտ տղայ մըն էր, արեւէն սեցած,
քիչ մը նիհար, սև գոուզ մազերով ու կրակոտ սև աչուը-
ներով: Քսան տարեկան չի կար դեռ, սակայն գիտէր իր

գաւառին ամեն ծակոծուկը, ամեն հովիտները ու ամեն լեռները, ամենէն խստախոր թաւուտները: Կեանքին մեծ մասը կ'անցընէր տնէն դուրս: Աւելի արուեստասէր քան գործնական մարդ, իր զբաղումներուն մէջ կը փնտռէր ոչ այնչափ շահաւորը որքան վտանգաւորը: Իր քաջագործութիւնները բերնէ բերան կը զրուցուէին բոլոր գաւառին մէջ: Գլխաւոր գործը ծխախոտի մաքսանհագութիւն էր. բայց ոչ թէ մութ գիշերին, անտառներու ստուերին կամ ձորերու խաւարին մէջ կ'աշխատէր, հապա արձակ համարձակ, պայծառ լուսնին, լեռներէն վար իջած ատենը բարձրաձայն երգելով: Երբ մէկ քանի ընկերներու հետ կուգար, երեք ձիու վրայ հաղար օխա ծխախոտ բեռցած, ինք ամենէն առաջ կ'ընթանար, իր ձիուն վրայ կարմիր դրօշակ մը հաստատած, — իր արհամարհոտ անփութութեան նշանը ընդդէմ դէտերուն, և կոկորդը պատռելու աստիճան կ'երգէր:

Այիկնկանը *) կելիպ կէչէր քաղերի.

Բայց իր ամենէն սիրական զբաղումը որսորդութիւնն էր: Խիստ ճարտար հրացանաձիգ, ոչ ոք կրնար անոր հետ բաղդատուել: Իր հրացանը իր սիրուհին էր, գրեթէ միշտ անկից անբաժան. ու կը զրուցէին թէ մինչև իսկ գիշերը մէկ ձեռքով հրացանը բռնած կը քնանար: Պաշտամունքի պէս բան մըն էր ատիկա. ու վառօդն էր խոնկը, զոր կը մատուցանէր իբր նուէր այդ սրբութեանը: Ամառը, թռչունները ու իրենց շրջակայ անտառներուն գիւրուկ տատրակները՝ ամենօրեայ ողջակէզներն էին այդ անյադ աստուածութեան: Իսկ ձմեռը, ճ, ձմեռը Ակոբին եղանակն էր. այդ ձիւնապատ լեռներուն ու անտառներուն մէջ մանաւանդ, ուր ծառերը սառոյցէ խօլական ճիւղերով կը բեռնաւորուէին, երկտասարդը առտուընէ մինչև իրիկուն կը պտրտէր

*) Իր գաւառակին ու Ն. Պօլսի մերձակայ ալոյ ամբողջ նահանգին մէջ, ծխախոտի մաքսանհագութիւնը ալ ի ն կա կը կոչուի:

մէկ քանի ընկերներու հետ. ու դարձին, իրենց աւարը կ'ըլլար Եօթը-ութ վարազ, հինգ-վեց եղնիկ: Երբոր ձիւներուն մէջ շտկած իր յաղթ հասակը, հրացանը ձեռքը նշան կ'առնէր վարազին որ հեռուէն զիրենք կը դիտէր՝ մոլեգին խանչիւններ արձակելով կամ ահեղ դուռնովը տապալելով թևի հաստութեամբ ծառեր, և երբ իր բոլոր ուշադրութիւնը հրացանին թիրախին վրայ կենտրոնացած կը սպասէր,—այդ ձիւնազարդ տարածութեան վրայ, կատաղի հովին տակ որ իր երեսը կը ձողկէր ձիւնի փոշիներով և պելսն ու մօրուքը կը զարդարէր սառի զանակներով, ինքն իսկ կը նմանէր բնութեան անխառն ու հարազատ զաւկի մը, սկզբնական դարերու էակի մը, մարդկութենէն դուրս բոլորովին, բաղաբաղրութեան ազդեցութենէն զերծ, որ հողէն ելած մէկ բղիխնով, հողին վրայ կը շարունակէր իր ազատ անասունի կեանքը, վայրագ ու վեհապանծ:— Որսի մէջ, դիւրինը չէր փնտռեր երբէք. գիտէր ու կը տեսնէր թէ ուրիշներ, փախստական եղնիկը հալածելու առեն, յանկարծ վազբերնին կը դադրեցնէին, մեղմիկ մը սուլելով. ու խեղճ միամիտ անասունը կանգ կ'առնէր ընդօստ, գլուխը ետին դարձնելով ի լուր այդ անուշ կոչին, ու նոյն հետայն գնտակահար գետին կը գլորէր. ու մինչև իսկ վարազը, երբ կը լսէր որսորդին բարձրածայն աղաղակը, հո՛ւբ, հո՛ւբ, հո՛ւբ, զարմացած կը կենար, իր պանդոյր իմացականութեանը մէջ կարծես հասկնալ ուզելով այդ ձայնին նշանակութիւնը, չգիտնալով թէ այդ մէկ վայրկեանի դադարը իր մահն էր: Չէ, Ակօբին գործը չէր ատիկա. պէտք էր որ իր ճապուկ սրունքներուն բոլոր ուժովը սրանար երէին ետեէն, ու այդ խօլարշաւ վազբին մէջ, իր գնտակը երթար մխուէր վարազին աչքին կամ ճիշտ սրտին վրայ:

Իր գեղին պահապանն էր նաև: Ինքն էր որ գիշերային պահնորդ խմբին գլուխը կ'անցնէր յաճախ: Երբ գիւղացիները իմանային թէ Թորոսենց Ակօբը գեղին շուրջը ման կուգար գիշերը, հանդարտ ու անխռով բուն

մը կը բնանային: Չէ մի որ շատ մը դէպքեր կ'արդարացնէին իրենց վստահութիւնը այդ քաջարի տղուն վրայ: Որուն մտքէն ելած էր մանաւանդ եկեղեցիին դէպքը, որ պարծանքով կը պատմուէր միշտ:

Գիւղացիները ժամանակէ մը ի վեր զարմանքով կը տեսնէին թէ իրենց եկեղեցիին պարտէզին եգիպտացորենները, որոնք դպրոցին հասոյթներէն մին կը կազմեն, օրէ օր կը պակսէին: Իրողութիւնը Ակոբի ականջը հասած էր: Ձայն հանած չէր. բայց նոյն իրիկունը դարանակալ կը սպասէր պարտէզին մէջ հաստ ծառի տակ: Կէս գիշերը անցած, երկու գաղթական թուրք գաղտագողի պարտէզը կը մտնեն ձի մը բշերով, կը կտրեն եգիպտացորենները, պարկերով ձիուն վրայ կը բեռցնեն ու կը պատրաստուին մեկնելու, երբ Ակոբ պահուած տեղէն ելլելով հրացանը ուղղած և գողերէն մէկուն ականջը թուցուցած էր. վիրաւորը, ընկերոջը հետ, հոն թողած իրենց ձին, սրարշաւ փախած էր և անգամ մըն ալ երևան ելած չէր, իբր գող բռնուելու վախէն: Ակոբ ձին ծախած էր գիւղին մէջ և գումարը եկեղեցիին յանձնած՝ արդէն զողջուած եգիպտացորեններուն իբր փոխարինութիւն:

Եթէ գեղացիներուն մէջ մէկը կար որ Ակոբէն գոհ չէր, ան ալ իր ընտանիքն էր, իր ծերունի հայրն ու մայրը մանաւանդ: Ամեն վայրկեան դողի մէջ թէ իրենց զաւկին գլխուն փորձանք մը չհասնի, ամբողջ կեանքերին սիրտ-հատնում մըն էր: Ամեն խրատ, ամեն պաղատանք անօգուտ կը փնային: Թորոսեցի հաճի Արթին ական ու կինը վերջապէս խորհուրդ մը յղացան իրենց զաւկին անգուսպ եռանդը մարելու. որոշեցին զանի ամուսնացնել: Ակոբ քսանըհինգ տարեկան եղած էր, և ամուսնութիւնը մտքէն չէր անցուցած տակաւին: Իր վայրի արուի ազատ ու աստանդական կեանքին մէջ, երբէք յուզմամբ չէր նայած գիւղացի աղջկան մը շիկնոտ այտերուն:

եւ սակայն, չհակառակեցաւ հօրը մօրը պաղատանքին, ու ամուսնացաւ համեստ աղւոր աղջկան մը հետ:

Միայն թէ հաճի Արթինի հաշիւները սխալ ելան: Ձորս հինգ ամիս չանցած, Ակօր նորէն դարձած էր իր առջի կեանքին, ժամանակը բաժնելով լեռներուն ու անտառին մէջտեղ, հազիւ մէկ քանի ժամ գողնալով անոնցմէ՝ իր ընտանեկան յարկին համար:

Ան ատեն էր որ հաճի Արթին մտածեց թէ մեծ չարիքներուն մեծ դարմաններ պէտք են: Ուրիշ միջոց չի կար դաւակը կարգի բերելու, բայց եթէ քահանայ ընել զանի: Ծիշդ այդ միջոցները գեղին տէրտէրը գործէ կը քաշուէր խոր ծերութեան պատճառաւ, ու նահանգին Առաջնորդ Սրբազանը հովուական պտոյտի մը մէջ գիւղն էր եկած ու Հաճի Արթինի տունը իջած:

Ու իրիկուն մը, Սրբազանին ներկայութեանը, Հաճի Արթին ու կլինը իրենց զաւկին օտքը ինկան, լալագին աղերսելով որ քահանայ ձեռնադրուի, մինչ Սրբազանը հայրական յորդորներով նոյն խրատը կուտար: Սրտի գպշող մաքառում մը եղաւ ասիկա, որ ժամերով տևեց, և, կատաղի մերժումներէ ետքը, Ակօր ուրիշ բան չգտաւ ընելիք բայց եթէ տղու մը պէս լալ: Այդ լացը իր պարտութիւնն էր:

Երեք ամիս ետքը, իր հովուական պտոյտէն դարձին, Սրբազանը ձեռնադրեց զանի հանդիսաւոր կերպով: Այն վայրկեանին ուր նորընծան իր ուխտերը կը կատարէր, Սրբազանը անոր ականջն ի վայր ծռեցաւ և ըսաւ.

— Ուխտ ըրէ որ ալ ձեռքդ հրացան չառնես:

Նորընծան գլուխը վեր առաւ, անբացատրելի նայուածքով մը նայեցաւ հօրը որ եպիսկոպոսին մօտ կանգնած էր, ու տկար ձայնով մը,

— Կ'ուխտեմ, Սրբազան, ըսաւ

Ու աչքերը լեցան:

Կնոջ ընել չկրցածը՝ եկեղեցին ըրաւ: Տ. Մեսրոպ

բահանան հանդարտ մարդ մըն էր հիմակ, անձայն անշշուկ: Իր տենդոտ գործունէութեան յաջորդող այդ անդորրութիւնը տեսակ մը թմրութեան մէջ խորասուզած էր զինքը: Առջի զուարթ մարդը չէր. ժամերով կը նստէր լուռ ու տրտում, գիտելով գիւղին շրջակայ լեռներն ու անտառները, որոնք երկնքին տակ կը փռէին իրենց յաւիտենական անփոփոխ գեղեցկութիւնը, ազատ, անզգայ ու անկարեկից: Հետզհետէ կը նիհարնար. խաղաղ կեանքը կը հատցնէր զինքը: Իր ներքին էութիւնը յաճախ կ'ապստամբէր, ու տունէն դուրս, եկեղեցիէն դուրս, գիւղէն դուրս նետուելու խենդ գաղափարներ կ'ունենար, առջի ամիսները մանաւանդ. և սակայն հանդիսաւոր վայրկենի մը մէջ իր բրած ուխտը կը կասեցնէր զինքը և ձեռքերն ու ոտքերը կը կրտրէր: Այդ ուխտը, իր սրտին գիւղական անխառն սրբութեանը մէջ, իր հաւատալիքին մէկ մասը կը կազմէր, աննիւթ ու գերբնական բան մը, ահաւոր ու անողոր, որ իր վերացականութեամբ կ'ընկճէր զինքը: Ու նայուածքը ցաւագին կերպով կը դարձնէր իր սիրական հրացանին, որ պատին վրայ կը ժանգոտէր հիմա: Քիչ քիչ, առջի ընդվզումներն ալ չունեցաւ: Իր բաղդին համակերպեցաւ, և անվեհեր որսորդէն ու խաչախնիէն՝ տխուր ու աննշան մարդ մը մնաց, որ կնունք կ'ընէր ու մեռել կը թաղէր:

Երեք տարի ետքը, Առաջնորդ Սրբազանը նորէն հովուական պտոյտի ելած էր ու Հաճի Արթինի տունը իջած: Այն իրիկունը մեծ կոչունք կար տանը մէջ ի պատիւ Սրբազանին: Տ. Մեսրոպ կարևոր գործի մը համեմատ մերձակայ գիւղ մը գացած էր և աճապարանքով ետ կը գառնար՝ իրիկուան պատրաստութիւններուն հսկելու: Անտառէն կ'անցնէր՝ երբ կանգ առաւ հրացանի բոմբիւններ լսելով. քիչ ետքը նշմարեց գիւղացի մը որ որսի ելած էր, բայց, անվարժ ու անճարտար, գնտակները պարապը կ'երթային առանց թռչուն

մը գետինն ձգելու: Տէրտէրը մէկ-երկու վայրկեան դիտեց. կօւրծքը կ'ելլէր կ'իջնէր փքոցի մը պէս. խուլ պայքար մը կը մղուէր իր ներսիդին. յետոյ, մէկէն, յիմարի մը պէս, իր փիւնինն քղանցքները ժողվեց մէջքը խօթեց, վազեց և հրացանը գեղացիինն ձեռքէն յափըշտակելով, ուսին դրաւ, նշան առաւ, պարպեց և տատրակ մը գետինն գլորեցաւ: Տէրտէրը ալ ինքզինքին տէրը չէր. և, իրարու ետեւէ, տասներկու անգամ կրակ ըրաւ, ու տասներկու տատրակ պառկեցուց: Երբ ալ ինքզինքը գտաւ, երբ իր ոտքի ելած բնազդները հանդարտեցան իրենց յագուրդին մէջ, ան ատեն միայն մտածեց իր ըրածին ահաւորութեանը, ու տատրակները ժողվելով, տուն դարձաւ գլխիկոր:

Տունը բան մը չըսաւ սակայն: Ինք իր ձեռքով մաքրեց թռչունները, բրինձի վրայ ձգեց ու փուռը զրկեց, պատուիրելով որ գիշերուան ժամը մէկին բերեն:

Իրիկունը, սեղանին վրայ, երբ մեծ ափսէի մը մէջ, տատրակները բերուեցան՝ տակաւին ծխաշունչ, կարմրած բրինձին վրայ, Սրբազանը թեւերը սթթեց, և,

— Հը՛, աս պատուական բան կ'երևայ կոր, հը՛, մոլտաց անյագ նայուածքով մը, լեզուն բերնին մէջ շաղեցնելով և թուրը կլլելով:

Եւ իրօք, երբ Սրբազանը մէկ քանի պատառով կուլ տուաւ ամբողջ թռչուն մը, գովասանական բառերը վերջ չգտան:

— Օ՛ֆ, պատուական, պատուական: Եղի պէս վար կ'երթայ կոր: Ես դեռ ասանկ համով կերակուր կերած չունէի: Տէրտէր, գիտցած ըլլաս, վաղն իրիկունն նորէն կ'ուզեմ: Զուրքէ բռնողին:

— Ծառայ եմ, Սրբազան. ձեռք հրաման կ'ուզէ մի՛ նակ:

— Ծ՜օ, խուլան խուլան իգին, ուզածին չափ թող բռնէ: Ըսէ՛ նայիմ ո՞վ է:

— Զեր խոնարհ ծառան, Սրբազան:

— Ծ՜օ վայ թշուառական, գո՛ւն ես: Է՛յ, ինչ ընենք,

ալ մէյ մը ըսած գտնուեցայ, ուխտէդ կ'ազատեմ բեզի-
Բայց ասկից ետքը պատուական կտոր մը զարնելու ըլ-
լաւ նէ Առաջնորդարան զրկելու չմոռնաս:

Ու երկրորդ տատրակ մը բաշեց առջին:

Հետեւեալ օրը, մութն ի լուսուն, Տ. Մեսրոպ ան-
տառն էր, հրացանը կոնակը, իր նախկին ընկերներէն
մէկ քանիին հետ: Նոր մարդ մը եղած էր, երեսը կար-
մըրած, աչքերը վառ, հասակը ուղիղ: Ճշտիւ այդ պա-
հուն, եղնիկ մը երեցաւ հեռուէն ծառերուն ետին, և
սկսաւ սրարչաւ փախչիլ. տէրտէրը հրացանը ուղղեց,
կրակ ըրաւ, և անասունը գետին փռեց: Ան ատեն ու-
րախութեան յիմարական աղաղակ մը արձակեց որ լեռ-
ներուն մէջ արձագանք գտաւ, ու սկսաւ դողդղալով
պագնել իր հրացանին բունը, փողը, բլթակը. ու իր
խօլական հրճուանքին չկրնալով ատով յագեցում տալ,
ափ մը վառօդ առաւ և սկսաւ ուտել, ձեռքէն թափ-
թրփելով, պեխերուն ու մօրուքին մէջ խառնուելով,
մինչ արցունքի լայն կաթիլներ կուգային խառնուել
փռչին հետ և իր բերնին վրայ, իր ունգերուն բոլոր-
տիքը, սև խմոր մը շաղուել:

ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ